

Соціальна і гуманітарна політика

УДК 35.352

Колісніченко Наталя Миколаївна

*доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних наук*

Інститут публічної служби та управління

Національного університету «Одеська політехніка»

Kolisnichenko Natalia

Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor,

Head of the Social and Humanitarian Sciences Chair

Institute of Public Service and Management of the

Odesa Polytechnic National University

ORCID: 0000-0003-1083-7990

ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА ТА ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА В УКРАЇНІ:

ПРИРОДА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

**PUBLIC POLICY AND CIVIC EDUCATION IN UKRAINE: THE NATURE
OF THE TIES**

Анотація. У статті обґрунтовується актуальність взаємозв'язку громадянської освіти та публічної політики. Вивчається сутність громадянської освіти як сукупності знань, навичок та цінностей, пов'язаних з ідеями демократії та верховенства права, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей. Розглядаються етапи становлення громадянської освіти у контексті освітньої політики України. Досліджуються особливості реалізації публічної політики у сфері вищої освіти із реалізації громадянської освіти шляхом запровадження навчальних курсів із громадянознавства;

навчальних курсів морально-етичного спрямування; навчальних курсів з вивчення культурного різноманіття; навчання суспільно корисному служінню. Аналізується взаємозв'язок між громадянською освітою та публічною політикою через покликання до публічної політики та служби державі і суспільству. Обґрунтовується положення, що публічна служба, є розширенням чеснот, які формуються в межах громадянської освіти і очікуються від усіх громадян у демократичній державі. Оскільки громадянська освіта має потенціал для розвитку демократичних цінностей, в політиці вона сприяє тому, що політика буде будуватися на демократичній основі. Це у свою чергу потребує активізації запровадження навчальних програм з громадянської освіти на рівні початкової, середньої до старшої школи; на рівні вищої освіти загалом та підготовки публічних службовців зокрема.

Ключові слова: взаємозв'язок, громадянська освіта, публічна політика, демократія, верховенство права, справедливість, права людини, громадянознавство, публічна служба, підготовка публічних службовців.

Summary. The article proposes the relevance of the ties between civic education and public policy. The essence of civic education is studied as a set of knowledge, skills and values related to the ideas of democracy and the rule of law, justice, equality, human rights, well-being and a healthy lifestyle, with awareness of equal rights and opportunities. The stages of formation of civic education in the context of educational policy of Ukraine are revealed. Peculiarities of the implementation of public policy in the field of higher education on the implementation of civic education through the introduction of educational courses in civics are studied; moral and ethical training courses; educational courses on the study of cultural diversity; training for socially useful service. The ties between civic

education and public policy through the training on public policy and service to the state and society is analyzed. The proposition that public service is an extension of citizenship that are formed within the framework of civic education and are expected of all citizens in a democratic state is substantiated. Since civic education has the potential to develop democratic values, in politics it contributes to the fact that politics will be built on a democratic basis. This, in turn, requires the intensification of the introduction of educational programs on civic education at the elementary, middle, and high school levels; at the level of higher education in general and training of public servants in particular.

Key words: *ties, civic education, public policy, democracy, rule of law, justice, human rights, civics, public service, training of public servants.*

Постановка проблеми. Громадянська освіта є основою ефективності функціонування уряду в організованому суспільстві. Вона сприяє охороні прав та обов'язків індивідів як громадян певного суспільства. Без неї неможливо досягти жодних демократичних процесів стосовно участі громадян. Громадянська освіта є засадничим каменем формування інституту конституціоналізму, верховенства права та належного врядування; в її межах відбувається формування активних громадян, які реалізовуватимуть і захищатимуть свої демократичні права та обов'язки, цінність розмаїття та участі у політичній діяльності. Громадянська освіта та публічна політика не можуть бути розділені. Публічна політика є частиною громадянської освіти. Зв'язок між громадянською освітою і публічною політикою існує як з точки зору політики, навчання, так і соціуму-суспільства. Навчальні та освітні програми, які викладаються на різних рівнях освіти є здебільшого результатом реалізації публічної політики. У свою чергу публічна служба, як сфера основною функцією якої є надання державних адміністративних послуг

громадянам, грає чималу роль у громадянській освіті з огляду на формування урядової політики, представництва, громадському просвітництві, реалізації державної політики, надає можливості для працевлаштування, забезпечення безперервності управління тощо. Участь у житті суспільства – у формуванні та реалізації публічної політик - вимагає від громадян необхідних знань, навичок, ставлення та цінностей. Важливим кроком у цьому напрямі стала ухвалена у 2018 році Концепція розвитку громадянської освіти [6] в Україні, яка потребує імплементації в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади громадянської освіти в Україні розробляли І. Жадан, Т. Клінченко, Л. Мицик, О. Наровлянський, Л. Пономаренко, О. Рудік, С. Рябов, І. Тараненко. Дослідження громадянської освіти у її комплексному прояві у межах політичного та демократичного дискурсів в Україні здійснили С. Кисельов, О. Кисельова та інші. Тим чи іншим чином питання громадянських компетентностей у системі публічної служби розглядали Євсюкова А. Лукіна Т. Маматова Т. Сергієнко Е. та інші. Проте, незважаючи на окремі поодинокі публікації, проблема взаємозв'язку громадянської освіти та формування й реалізації публічної політики залишається на часі.

Мета статті – обґрунтування актуальності взаємозв'язку громадянської освіти та публічної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Громадянська освіта - це сукупність систематизованих знань, умінь, навичок, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, пов'язаних з ідеями демократії та верховенства права, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей [5]. Сутність громадянської освіти полягає в необхідності цілеспрямованого виховання особистості в

інтересах суспільства і держави з огляду на сучасне трактування особистості як все більш значущої соціальної цінності.

Про громадянську освіту йдеться у законі «Про освіту» та в законі «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», який набув чинності 1 січня 2023 року; у оприлюдненій в 2012 році «Концепції громадянської освіти та виховання в Україні» де висловлюється необхідність реалізації державної стратегії з громадського виховання.

Відповідно до Краківської резолюції (2020 р.) громадянська освіта ґрунтується на багатовимірному підході до громадянства, що включає:

- 1) політичний вимір – участь у процесі прийняття рішень та використання політичної влади;
- 2) правовий вимір – знання та використання прав громадянина, дотримання його обов'язків;
- 3) культурний вимір – повага до історії і культури інших народів, внесок у розбудову мирних міжнаціональних відносин;
- 4) соціальний та економічний вимір – боротьба з бідністю та відчуженням, пошук нових форм праці і зміцнення громади, виявлення економічних чинників розвитку демократичного суспільства;
- 5) європейський вимір – усвідомлення єдності та багатоманітності європейської культури, навчання жити в європейському контексті;
- 6) глобальний вимір – усвідомлення та сприйняття глобальної солідарності.

Із 2018-2019 навчального року в старших класах закладів загальної середньої освіти України до інваріантної складової Типових навчальних планів запроваджено інтегрований курс «Громадянська освіта».

При вивченні нового предмета учні старших класів та перших курсів закладів фахової передвищої освіти мають усвідомити сутність відносин з іншими людьми, оточенням, суспільними інституціями та навколишнім середовищем, сформувати вміння оцінювати проблеми та виносити продумані оціночні судження, продуктивно розв'язувати соціальні питання та ухвалювати обґрунтовані рішення. Саме це є основою відповідальної участі громадян у житті суспільства на місцевому, національному та глобальному рівнях.

Уміння і навички, що розвивають критичне мислення, сприяють розвитку емоційного інтелекту учнів і студентів, формують навички міжособистісної взаємодії й інформаційної грамотності. Запровадження у складі громадянської освіти технології розвитку критичного мислення також готує учнів і студентів як активних та відповідальних громадян ХХІ століття [3, с. 5].

В основу вивчення курсу покладено Глобальні цілі ООН, Декларацію ООН з освіти та виховання в області прав людини, Хартію Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини, Практичні пропозиції щодо розвитку компетентностей для демократичного громадянства в новій українській школі, Керівні принципи ОБСЄ щодо освіти в галузі прав людини для системи середньої школи. Усе ці норми передбачають консенсус між національним і загальноєвропейським змістом громадянської освіти.

Згідно з навчальною програмою з громадянської освіти, затвердженої МОН України, зміст громадянської освіти визначається як суспільними потребами, вимогами соціальних і державних інституцій, так і інтересами особистості, її ставленням до суспільних проблем і готовністю брати участь в їхньому розв'язанні [1, с. 1].

Навчання громадянській освіті має бути інтегрованим та інтерактивним. Ці характеристики змісту громадянської освіти та навчального процесу мають

стати фундаментом для формування знань, умінь і навичок, цінностей і моделей поведінки учнів як членів громадянського суспільства, громадян української держави у глобалізованому світі [4, с. 9].

Аналіз запропонованої МОН програми курсу «Громадянська освіта» та значного попереднього досвіду теоретичних розвідок і практичних напрацювань дозволив охарактеризувати актуальні особливості навчання громадянству учнів старшої школи. Серед них: необхідність використання вчителями попереднього досвіду навчання громадянської освіти в Україні, переосмисленого у новій соціокультурній ситуації: потреба у запровадженні таких моделей і технологій навчання, які б дозволяли залучали учнів під час навчання до розв'язання конкретних актуальних проблем життя суспільства, громади, школи, одночасно забезпечуючи їх необхідними знаннями і практичними навичками; встановлення вчителем демократичної атмосфери навчання, поваги до думки й особистості кожного учня, їхніх прав і гідності; необхідність для вчителя забезпечити й оцінити компетентісно орієнтовані та закріплені у навичках результати навчання, зокрема, розвиток емоційного інтелекту учнів, їхніх навичок міжособистісної взаємодії та інформаційної грамотності тощо [2].

Отже спостерігаємо активізацію громадянської освіти на рівні закладів середньої ланки, насамперед в школах. З іншого боку у вищій школі робиться крок назад: вже більше 10 років у програмах ЗВО відсутні як обов'язкові такі дисципліни як політологія та соціологія. Звернення уваги до питань громадянської освіти у межах вищої освіти може: покращити розуміння важливості та актуальності політики, уряду та громадянського суспільства для здобувачів, наприклад, для їхньої безпеки, освіти, працевлаштування, здоров'я, відпочинку та якості життя загалом; сприяти розвитку громадської та особистісної відповідальності та заохочення дотримання цінностей і

принципів демократії; підвищити почуття громадянської ефективності з огляду на те, який вплив громадяни можуть мати на політику на всіх рівнях управління, а також на характер і цілі об'єднань і ініціатив громадянського суспільства; спиратися на природний ідеалізм, енергію та надії молоді щодо поживлення громадянського життя в країні.

За кордоном громадянська освіта є невід'ємним складником загальної підготовки студентів бакалаврату, який реалізується у процесі викладання:

1) Навчальних курсів із громадянознавства - зорієнтовані на вивчення устрою та уряду, історії та становлення демократичних відносин у країні.

2) Навчальних курсів морально-етичного спрямування - забезпечують моральне виховання студентів та сприяють удосконаленню їхньої моральної поведінки, яка охоплює здатності до: морального сприйняття (розуміння того, що існує ситуація, яка потребує моральних дій, які можуть мати наслідки для інших); морально-етичного судження (судження про те, що слід зробити в конкретній ситуації); прийняття морального рішення (передбачає розгляд різних альтернатив у світлі можливих наслідків для себе та інших); моральної дії (у тому числі воля й уміння, необхідні для реалізації прийнятого рішення).

3) Навчальних курсів з вивчення культурного різноманіття - (diversity courses) - орієнтовані на створення освітнього середовища, яке характеризується взаємним обміном культурним досвідом та гармонійністю відносин між представниками різних культур. Ці курси сприяють соціокультурній ідентифікації особистості кожного студента та вихованню поваги до представників інших груп і визнання цінності їхніх культур.

4) Навчання суспільно корисного служіння - «практичне застосування здобутих знань, розвиток розуміння й усвідомлення демократичних засад у країні, здатності студентів до співпраці з різними верствами населення та

формування громадянськості, морально-етичних якостей, відповідальності, ...а також встановлення зв'язків вищої школи з громадою».

Самі університети відстоюють атрибути випускника, які включають громадянство. Культивування самовпевненості, ефективних і впевнених студентів, які здатні автономно взаємодіяти зі світом за межами аудиторії - головний пріоритет кожного університету.

В університетах звертається увага на життєво важливий перехідний період до дорослого життя, під час якого університети допомагають студентам зробити цей перехід до інформованого, ефективного та впевненого дорослого громадянина.

У західній теорії загалом система публічної служби розглядається як розширене громадянство [8, с. 53]. З цієї причини обговорення демократичної громадянської теорії зосереджується на ролях і обов'язках громадянства. Частина цієї дискусії пов'язана з ідеєю служіння громаді або нації в цілому. Добросесний громадянин є громадянином, залученим до діяльності громада, але він також має обов'язок чи відповідальність служити іншим. Брати участь у громадських процесах виходить за межі голосування, відвідування громадських зборів чи громадських слухань, написання листів, участі у фокус-групах і проектах. Це тлумачиться як участь протягом повного робочого дня в тому, що зазвичай називається «державною/публічною службою».

Покликання до публічної політики та служби ґрунтується на відповідальності усіх громадян до служіння державі і суспільству. Публічний службовець – це той, хто балотується та служить на виборній державній посаді, можливо, на короткий час, можливо протягом всієї кар'єри; але він або вона також може бути тим хто працює в урядовій установі — у соціальних службах, агенціях з охорони здоров'я, захисту навколишнього середовища, правоохоронних органах чи будь-якому іншому громадському та державному

органі. У західній практиці державним службовцем може бути навіть той хто працює поза урядом, у некомерційній організації або в організації громадського захисту. Скрізь, де є державні службовці, вони ймовірно вмотивовані бажанням змінити життя, покращити життя інших, щоб зробити щось значуще зі своїм власним життям. Отже, те, що вважається державною службою, є розширенням чеснот, які очікуються від усіх громадян у демократичній державі [9]. Це свідчить про те, що громадянська освіта стане корисним внеском для майбутньої громадськості у формуванні та реалізації державної політики.

Громадянська освіта є основою формування громадян, дії які спрямовані на припинення культури насильства, вирішення конфліктів в суспільстві мирним шляхом. Це, безумовно, підсилює здійснення належної державної політики. Найбільш важливим аспектом в парадигмі громадянської освіти є формування громадян, які можуть сприяти вирішенню проблем держави та державної політики.

Освіта чітко показує, що існує невід'ємний зв'язок між громадянською освітою та державною політикою. Громадянська освіта має потенціал для розвитку демократичних цінностей в політиці [7] оскільки вона сприяє тому що політика буде будуватися на демократичній основі. Це у свою чергу потребує активізації запровадження навчальних програм з громадянської освіти на рівні початкової, середньої до старшої школи; на рівні вищої освіти загалом та підготовки публічних службовців зокрема. Успіх громадянської освіти визначатиме якість розуміння здобувачами результатів публічної політики.

Висновки. Громадянська освіта має три виміри реалізації і складається з аспектів громадянських знань, громадянських навичок і громадянських цінностей. Громадянські знання включають політику, право і мораль.

Громадянські навички включають навички участі в житті держави та суспільства. Аспекти громадянських цінностей включають впевненість у собі, відданість суспільній справі, панування над релігійними упередженнями, моральні цінності. Існує зв'язок між громадянською освітою та публічною політикою як з точки зору політики, так і навчання та виховання. У процесі громадянської освіти для здобувача реалізується мета - бути хорошим громадянином. Оскільки підтримка та вдосконалення конституційної демократії в Україні яку виборюємо сьогодні у тяжкій війні з терористичною державою залежать від знань, навичок і цінностей наших громадян, рекомендуємо започаткувати національну ініціативу для відновлення громадянської освіти. Одна із найбільших проблем публічної служби - брак компетентності. Потрібно інвестувати у професійну освіту держслужбовців, вивчати практики та методи, які спрацювали, вивчати, що, навпаки, не спрацьовує.

Література

1. Навчальна програма інтегрованого курсу для 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів. *МОН України : вебсайт*. 2018. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 09.10.2023).
2. Гумен С. Теорія та методика навчання суспільних дисциплін : науково-педагогічний журнал. МОН України, СумДПУ імені А. С. Макаренка ; [за заг. ред. О. В. Михайличенко]. Суми : СумДУ імені А. С. Макаренка, 2021. № 1(9). С. 141–148.

3. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18–20.
4. Пометун О. І., Ремех Т. О. Практичний довідник учителя громадянської освіти : методичний посібник. Київ, 2018. 96 с.
5. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2834-ІХ.
6. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 710-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-gromadyanskoji-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 09.10.2023).
7. Crawford K. Active Citizenship Education and Critical Pedagogy. *International Research Handbook on Values Education and Student Wellbeing*. 2010. P. 811-823. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-90-481-8675-4_46 (дата звернення: 09.10.2023).
8. Denhardt J., Vinzant R. The new public service: serving, not steering. M.E. Sharpe : Armonk, New York, London, England, 2007. 240 p.
9. He B. Four models of the relationship between confucianism and democracy. *Journal of Chinese Philosophy*. 2010. 37:1. P. 18–33. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2030064.x (дата звернення: 09.10.2023).

References

1. Hromadianska osvita. (2018). Navchalna prohrama intehrovanoho kursu dlia 10 klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Curriculum of the integrated course for 10 classes of general educational institutions]. *MON Ukrainy: vebsait*

- *Ministry of Education and Culture of Ukraine: website*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> [in Ukrainian].
2. Humen, S. (2021). *Teoriia ta metodyka navchannia suspilnykh dystsyplin : naukovo-pedahohichni zhurnal* [Theory and teaching methods of social disciplines: scientific and pedagogical journal]. MON Ukrainy, SumDPU imeni A. S. Makarenka; [za zah. red. O. V. Mykhailychenko]. Sumy: SumDU imeni A. S. Makarenka, 1(9), 141–148 [in Ukrainian].
 3. Pometun, O. I. (2005). *Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti: pohliad z pozytsii suchasnoi pedahohichnoi nauky* [Formation of civic competence: a view from the position of modern pedagogical science]. *Visnyk proham shkilnykh obminiv – Bulletin of school exchange programs*, 23, 18–20. [in Ukrainian].
 4. Pometun, O. I., Remekh, T. O. (2018). *Praktychnyi dovidnyk uchytelia hromadianskoi osvity: metodychnyi posibnyk* [Practical handbook of a teacher of civic education: methodical guide]. Kyiv, 96 [in Ukrainian].
 5. *Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti* [About the main principles of state policy in the sphere of the establishment of Ukrainian national and civil identity]: *Zakon Ukrainy vid 13 hrudnia 2022 roku № 2834-IX*. [in Ukrainian].
 6. *Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini* [On the basic principles of state policy in the sphere of the establishment of Ukrainian national and civil identity]: *Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.10.2018 № 710-r*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini> [in Ukrainian].
 7. Crawford, K. (2010). *Active Citizenship Education and Critical Pedagogy. International Research Handbook on Values Education and Student Wellbeing*,

811-823. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-90-481-8675-4_46 [in English].

8. Denhardt, J., Vinzant, R. (2007). *The new public service: serving, not steering*. Armonk, New York London, England, 240 [in English].
9. He, B. (2010). Four models of the relationship between confucianism and democracy. *Journal of Chinese Philosophy*, 37:1, 18–33. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2030064.x [in English].